

До Спеціалізованої вченої ради ДФ 70.895.087
Хмельницького університету
управління та права
імені Леоніда Юзькова
29013 м. Хмельницький,
вул. Героїв Майдану, 8

ВІДГУК ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА
Коваленко Тетяни Олександрівни
доктора юридичних наук, професора
на дисертаційну роботу
Палійчука Володимира Богдановича
на тему:
«Практика Європейського суду з прав людини як
джерело земельного права України»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми. Після ратифікації Конвенції про захист прав людини та основних свобод (далі – Конвенція) у 1997 році Україна ухвалила Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», який визнав практику Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) джерелом права. ЄСПЛ не замінює національні суди і не може скасувати їх рішення, але констатує, чи було порушено право особи на землю, що зобов’язує Україну вживати необхідних заходів для відновлення земельних прав. Станом на січень 2026 року Україна входить до п’ятірки країн з найбільшою кількістю звернень до ЄСПЛ. Зокрема, у 2025 році ЄСПЛ ухвалив 164 рішення проти України, більшість з яких стосувалася права на ефективний захист, свободу, особисту недоторканність та справедливий суд¹. Практика ЄСПЛ сформувала масштабний масив правових позицій, які перебувають у розвитку. В умовах європейської інтеграції вона має застосовуватися в Україні не формально, а як повноцінний інструмент захисту земельних прав людини та розвитку національної правової системи. Для цього необхідно глибоко розуміти підходи ЄСПЛ,

¹ У 2025 році ЄСПЛ ухвалив 164 рішення проти України: які порушення найпоширеніші. URL: <https://zmina.info/news/u-2025-rocz-i-yespl-vynis-164-rishennya-proti-ukrayiny-yaki-porushennya-buly-najposhyrenishi/>

аналізувати розвиток його правових позицій і враховувати динаміку європейської юриспруденції.

Незважаючи на законодавче визнання практики ЄСПЛ джерелом права, в науці земельного права України роль та значення вказаного джерела права залишається практично не дослідженою. Більшість підручників з земельного права обходять це питання стороною, незважаючи на те, що існуючі в даний час рішення ЄСПЛ у правах проти України, які стосуються захисту земельних прав, істотно вплинули на трансформацію земельного законодавства, насамперед в частині запровадження ринку земель сільськогосподарського призначення. В доктрині національного земельного права практика ЄСПЛ аналізуються переважно на рівні окремих статей, що зумовлює необхідність у проведенні комплексного дослідження ролі та значення практики ЄСПЛ як джерела земельного права України. Зазначене вище обумовлює актуальність та своєчасність дисертаційного дослідження Володимира Богдановича Палійчука на тему «Практика Європейського суду з прав людини як джерело земельного права України» як для розвитку теорії земельного права, так і для правозастосування.

Зв'язок роботи із науковими програмами, планами, темами. Як зазначається у вступі рецензованої роботи, дисертаційна робота Володимира Богдановича Палійчука підготовлена на кафедрі трудового, земельного та господарського права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова під науковим керівництвом Костяшкіна Івана Олександровича відповідно до наукової теми «Управлінські та правові засади забезпечення сталого розвитку України як європейської держави» на 2017-2026 роки (державний реєстраційний номер 0117U000103) та теми кафедри трудового, земельного та господарського права «Правове забезпечення трудових, земельних та господарських відносин в Україні на умовах сталого розвитку» (державний реєстраційний номер 0123U010463).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації, є достатнім. Проведений аналіз дисертаційної роботи свідчить про те, що Володимирі Богдановичу Палійчуку вдалося досягти мети

дослідження – розв’язати наукове завдання, що полягає у: а) обґрунтуванні правової природи практики Європейського суду з прав людини як джерела земельного права України, б) наданні теоретичних узагальнень щодо поняття «практики ЄСПЛ», місця практики Суду у системі джерел земельного права, змісту фундаментальних правових принципів та релевантних правових позицій, розроблених ЄСПЛ, в) розробленні практичних рекомендацій з удосконалення відповідного законодавства в контексті сучасних трансформацій земельної політики української держави з метою підвищення рівня захисту земельних прав суб’єктів земельних правовідносин в контексті європейських стандартів.

Представлені у дисертації наукові результати, висновки та практичні рекомендації є доведеними та достовірними. Досягнення мети і завдань дисертаційного дослідження забезпечило використання методологічного інструментарію, поєднаного у систему як філософських, так і загальнонаукових та спеціально-правових методів дослідження, зокрема діалектичного, формально-логічного, історико-правового, порівняльно-правового, системного методів на основі їх взаємодоповнюваності. Це дозволило автору комплексно розкрити особливості правової природи практики ЄСПЛ як джерела земельного права України та визначило цінність дослідження як в теоретичному аспекті для юридичної науки, так і у практичному аспекті для правозастосування.

Доведеність пропозицій дисертанта забезпечена також об’ємною бібліографічною базою. Так, опрацювання значної кількості наукових джерел (174 найменування на 18 сторінках) дозволило автору всебічно обґрунтувати наведені у роботі наукові результати і пропозиції, що виносяться на захист. Позитивним аспектом рецензованої роботи також є використання англійських джерел та практики ЄСПЛ мовою оригіналу (56 найменувань).

Обґрунтованість та достовірність сформульованих у дисертації висновків та пропозицій обумовлена також логічним планом дослідження, який дає можливість розкрити правову природу практики ЄСПЛ як джерела земельного права України. Зокрема, у Розділі 1 «Теоретико-правові засади практики Європейського суду з прав людини як джерела земельного права України» досліджується практика

ЄСПЛ як джерело земельного права у правовій доктрині (п.п. 1.1), з'ясовується правова природа практики ЄСПЛ як джерела земельного права України (п.п. 1.2), а також розкриваються специфіка законодавчого визнання практики ЄСПЛ джерелом земельного права України (п.п. 1.3). Тема дисертаційного дослідження більш глибоко розкривається у Розділі 2, присвяченому аналізу правових позицій ЄСПЛ, що використовуються для регулювання земельних відносин та вирішення земельних спорів в Україні. Зокрема, дисертант аналізує правові позиції Суду щодо захисту права мирно володіти землею, зосереджуючи свою увагу на змісті права мирного володіння своїм майном та критеріях правомірності позбавлення права власності на землю (п.п. 2.1.), розкриває правові позиції ЄСПЛ щодо дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень (п.п. 2.2), а також детально аналізує правові позиції ЄСПЛ щодо права на справедливий суд як механізм захисту земельних прав, детально зупиняючись на з'ясуванні суті спору щодо «прав та обов'язків цивільного характеру», гарантії «суду, що встановлений законом», критерію «незалежного та безстороннього суду», критерію «правової визначеності» та «розумного строку», а також критерію «обґрунтованості» рішення (п.п. 2.3). Згідно встановлених вимог кожний підрозділ завершується висновками, також загальні висновки сформульовані в кінці дисертаційної роботи (с. 183-190). Дисертація включає додатки – Список публікацій здобувача та відомості про апробацію результатів дисертації (с. 210-212) (Додаток А), а також Акт про реалізацію наукових досліджень Палійчука Володимира Богдановича на тему «Практика Європейського суду з прав людини як джерело земельного права України» (с. 213-217) (додаток Б).

Наукова новизна положень дисертації насамперед зумовлена самим її характером, оскільки рецензована робота є першим в юридичній науці України комплексним дослідженням правової природи практики Європейського суду з прав людини як джерела земельного права України, в результаті якого були виявлені юридичні дефекти та обґрунтовані пропозиції й рекомендації щодо підвищення ефективності цього джерела земельного права з метою забезпечення належного рівня захисту земельних прав людини як найвищої соціальної цінності в державі.

З'ясовуючи теоретико-правові засади практики Європейського суду з прав людини як джерела земельного права України у **Розділі 1**, пошукувач цілком логічно розпочинає дослідження із аналізу доктринальних підходів до правової природи практики ЄСПЛ у правовій науці України (**пп. 1.1.**). Зокрема, автор за результатами проведеного дослідження цілком обґрунтовано приходить до висновку, що наразі відсутнє комплексне дослідження ролі практики ЄСПЛ у межах земельного права, релевантних і водночас фундаментальних для земельного права позицій ЄСПЛ та проблем їх застосування при вирішенні земельних спорів та регулюванні земельних правовідносин. За деякими винятками, існуючі наразі дослідження аналізують практику ЄСПЛ опосередковано і не досліджують змісту фундаментальних для цієї теми категорій як «джерело земельного права», «практика ЄСПЛ» тощо або стосуються точкових питань у межах теми як, наприклад, дослідження конкретних правових позицій Суду з обраної тематики, що створює низку теоретичних та практичних проблем, буде призводити до ігнорування практики, її «ритуального» використання при регулюванні земельних правовідносин, а також нерозуміння місця практики у системі джерел земельного права (с. 40-41, с. 99). При цьому позитивним аспектом рецензованої роботи є те, що автор не лише аналізує доктринальні позиції щодо правової природи практики ЄСПЛ в науці земельного права України, але й обґрунтовує власне визначення таких понять як «джерело земельного права» (с. 43, с. 99, с. 183) та наголошує, що «зведення змісту практики як джерела земельного права виключно до рішень ЄСПЛ не є коректним підходом, оскільки він ігнорує інші документи, які приймаються Судом» (с. 43), що заслуговує на підтримку.

Істотний науковий інтерес становить проведене Володимиром Богдановичем Палійчуком дослідження, спрямоване на з'ясування правової природи практики ЄСПЛ як джерела земельного права України (**пп. 1.2.**). Так, автор приходить до цілком обґрунтованого висновку, що «практика Європейського суду з прав людини є джерелом земельного права, оскільки вона не просто відтворює зміст правових норм, що передбачені Конвенцією, а й по суті включає нові загальнообов'язкові

правила поведінки, які регулюють суспільні відносини щодо використання, володіння, розпорядження, управління та охорони земель» (с. 25, с. 49), з чим варто погодитись. Автором обґрунтовано і практичну необхідність визнання практики ЄСПЛ джерелом земельного права України, зважаючи на фактичну ієрархічну роль Суду по відношенню до українських судів (с. 99, с. 183). Як теоретичне, так і практичне значення мають висновки пошукувача щодо правової природи практики Європейського суду з прав людини як інтерпретаційно-правового прецедента, що є обов'язковим для використання при регулюванні земельних правовідносин та вирішення земельних спорів в Україні (с. 24, с. 65, с. 73-74, с. 100, с. 183-184), щодо ознак практики ЄСПЛ як джерела земельного права України (с. 24-25), а також щодо місця практики ЄСПЛ при вирішенні земельних спорів, яка повинна займати те ж місце у ієрархії джерел земельного права, що і Конвенція (с., 25, с. 68, с. 73-74, с. 100). Варто також звернути на те, що автор пропонує шляхи вирішення проблеми несистемного використання практики ЄСПЛ, зокрема шляхом подальших теоретичних досліджень, популяризації останніх доктринальних здобутків та впровадження їх у освітній процес з метою зміни правової культури на фундаментальному рівні (с. 69).

Актуальністю і новизною характеризується **підрозділ 1.3.** дисертаційного дослідження, присвячений аналізу законодавчого визнання практики ЄСПЛ як джерела земельного права України. Автор доводить, що обмеження «практики ЄСПЛ» лише рішеннями у справах проти України не має практичного змісту (с. 79-80) та обґрунтовує доцільність розширення змісту терміну «практика Європейського суду з прав людини» як джерела земельного права та необхідність включення до його змісту рішень та ухвал Суду, що були прийняті як у справах проти України, так і проти інших держав (с. 25), що безперечно заслуговує на підтримку, адже всі рішення ЄСПЛ в комплексі формують єдину систему європейських стандартів захисту прав людини, зокрема у земельній сфері. Вперше в науці земельного права України дисертант проаналізував юридичну природу та значення консультативних висновків ЄСПЛ для регулювання земельних відносин в Україні та прийшов до висновку, що такі висновки не доцільно визнавати

джерелами права, зокрема земельного, водночас варто законодавчо передбачити, що вони повинні враховуватися судами при вирішенні питань, що виникли у зв'язку із правами, гарантованими Конвенцією (с. 25-26, с. 91). Також науковою новизною характеризуються висновки пошукувача щодо юридичної природи практики Європейської комісії з прав людини та її значення для регулювання земельних відносин в Україні (с. 26). Заслуговує на підтримку запропоноване авторське визначення терміну «практика Європейського суду з прав людини» (с. 25, с. 97), в якому дисертант розширює його зміст та пропонує під практикою ЄСПЛ розуміти усі рішення та ухвали Європейського суду з прав людини, прийняті у справах як проти України, так і проти інших держав (с. 97), що буде сприяти підвищенню ефективності захисту земельних прав людини в Україні та забезпечить виконання Україною своїх міжнародних зобов'язань. Заслуговує на увагу також проведений автором аналіз проблемних питань законодавчого визнання практики ЄСПЛ джерелом земельного права України (с. 26) та окреслені засоби мінімізації вказаних ризиків (прагнення України інтегруватись у європейську спільноту, в тому числі у питанні стандартів прав і свобод людини, а також відносна стабільність практики ЄСПЛ) (с. 101, с. 185-186). Автор звертає увагу на відсутність офіційних перекладів багатьох рішень ЄСПЛ, що призводить до проблеми несистемного та непрофесійного перекладу судових рішень, створює ризики викривленого розуміння правової позиції (с. 83-85), та пропонує вирішення цієї проблеми шляхом системного та уніфікованого перекладу таких документів у справах проти інших держав, а не шляхом встановлення обов'язку суддів, державних службовців та інших представників публічної адміністрації володіти англійською чи французькою мовами (с. 102), з чим варто погодитись.

Істотний науковий інтерес становить проведений у **Розділі 2** дисертаційного дослідження аналіз правових позицій ЄСПЛ, що використовуються для регулювання земельних відносин та вирішення земельних спорів в Україні. Цілком логічно автор починає дослідження із з'ясування тих правових позицій ЄСПЛ, які мають вирішальне значення для захисту земельних прав в Україні, та поділяє їх на три групи: щодо захисту права мирно володіти землею, щодо дій чи бездіяльності

суб'єктів владних повноважень та щодо права на справедливий суд як механізм захисту земельних прав (с. 27, с. 107, с. 179). Як наукове, так і практичне значення має проведений дисертантом аналіз правових позиції Суду щодо захисту права мирно володіти землею (**пп. 2.1.**), у процесі якого він розкриває зміст поняття «майно» у розумінні Конвенції, яке згідно з практикою ЄСПЛ включає в себе «рухомі і нерухомі об'єкти, в тому числі земельні ділянки, права на них, економічні інтереси (ліцензії), а також легітимні очікування, які стосуються набуття чи захисту певних економічних активів, в тому числі вимоги, які мають достатню правову підставу у національному законодавстві» (с. 26, с. 117, с. 120, с. 179, с. 186). Важливе значення для захисту земельних прав в Україні має висновок автора про те, що практикою ЄСПЛ також передбачено захист «майна» не лише для зареєстрованих власників земельних ділянок, а й власників у процесі реєстрації, а також для орендарів та осіб, що володіють землею на праві постійного користування, тощо (с. 121). Певний науковий інтерес мають виявлені пошукувачем особливості критерію правомірності позбавлення права власності на землю, зокрема дисертант чітко та структуровано розкриває зміст «законності» у практиці ЄСПЛ, коли мова йде про позбавлення права власності на землю (с. 129, с. 186-187), обґрунтовує власне теоретико-правове визначення поняття «інтереси суспільства» у практиці ЄСПЛ в контексті земельного права (с. 26, с. 137-138, с. 180, с. 187), а також приходить до висновку, що принцип пропорційності є суб'єктивним фактором, оскільки найбільше залежить від конкретних обставин справи, а його дотримання включає в себе багато факторів як, наприклад, наявність легітимної мети, дотримання належної процедури, розмір компенсації, своєчасність виплати тощо (с. 143).

Елементи наукової новизни містить також **підрозділ 2.2.**, в якому Володимир Богданович Палійчук аналізує правові позиції ЄСПЛ щодо дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень. Варто підтримати позицію автора, що розроблені ЄСПЛ складові принципу «належного урядування» підсилюють ефективність захисту прав на земельні ділянки, оскільки власники та користувачі земельних ділянок, покладаючись на ці принципи, отримують додатковий захист від

неправомірного позбавлення прав на землю зі сторони державних органів чи органів місцевого самоврядування, зокрема у випадку помилок державних органів чи органів місцевого самоврядування під час державної реєстрації земельних прав, ведення реєстрів та державного земельного кадастру, зміни цільового призначення земель, приватизації землі та багатьох інших правових механізмів (с. 156-157, с. 180-181). Як теоретичне, так і практичне значення мають сформульовані автором вимоги, які ставляться перед суб'єктами владних повноважень, що здійснюють втручання у права суб'єктів земельних правовідносин (с. 27, с. 159-160, с. 186), що буде сприяти підвищенню ефективності захисту земельних прав в Україні.

Новим та цікавим з наукової точки зору є проведений автором детальний аналіз правових позицій ЄСПЛ щодо права на справедливий суд як механізму захисту земельних прав (**підрозділ 2.3.**). Як теоретичний, так і практичний інтерес мають:

- позиція дисертанта щодо того факту, що якщо спір про земельні права вирішується не у порядку цивільного, а господарського чи адміністративного судочинства, це ще не означає, що ці права не є цивільними (с. 163), тому майже усі спори, які стосуються земельних ділянок, можна віднести до спорів щодо «цивільних прав та обов'язків», які захищаються встановленими у п. 1 ст. 6 Конвенції гарантіями (с. 181),

- проведений аналіз критерію «встановлений законом суд», який на думку автора «не лише означає, що повинна бути нормативна база для діяльності цього суду, а й також те, що суд повинен розглядати земельні спори з дотриманням цієї нормативної бази та своїх повноважень, вихід за межі яких можливий найвищою судовою установою виключно у виняткових випадках та за наявності належного обґрунтування» (с. 166),

- висновки щодо критерію «незалежного та безстороннього суду», відповідно до якого «державна повинна не просто встановлювати декларативні гарантії незалежності суддів, а й також імплементувати їх у повсякденні адміністративні процедури» (с. 169),

- запропоноване автором розуміння змісту права на справедливий суд через призму захисту земельних прав в Україні, яке полягає у тому, що «учасник земельних правовідносин повинен не просто мати можливість звернутись до суду із проханням вирішити спір, а й також ефективно захистити свої права шляхом виконання остаточного рішення суду у справі, а неможливість держави протягом розумного строку забезпечити виконання судового рішення у земельному спорі свідчить про порушення права особи на справедливий суд; необмежене часовими рамками право державних органів (наприклад, органів прокуратури) опротестувати остаточне рішення суду, що набрало законної сили, є несумісним з правом на справедливий суд та принципом верховенства права» (с. 27, с. 177-178, с. 181-182, с. 188-189).

Зазначене вище не вичерпує тих висновків та пропозицій, які визначають наукову новизну дисертаційного дослідження Володимира Богдановича Палійчука на тему «Практика Європейського суду з прав людини як джерело земельного права України».

Автор чітко окреслив термінологічний апарат дослідження та обґрунтував авторські визначення базових для відповідної сфери термінів, зокрема: «джерело земельного права» (с. 43), «практика Європейського суду з прав людини» (с. 25, с. 97-98), «майно» у розумінні Конвенції (с. 117), «інтереси суспільства» у практиці ЄСПЛ в контексті земельного права (с. 26, с. 137-138), що може бути використано для уніфікації земельно-правової термінології у доктрині земельного права України та законотворенні.

Рецензована дисертаційна робота має також практичне значення, оскільки пошукувач обґрунтовує необхідність внесення змін і доповнень до ряду нормативно-правових актів, зокрема: 1) Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», а саме: нормативно закріпити визначення поняття «практика Європейського суду з прав людини» (с. 25, с. 96-98, с. 100), визначити юридичну силу консультативних висновків ЄСПЛ (с. 25-26, с. 91, с. 101, с. 184), 2) Господарського процесуального кодексу України (ч. 4 ст. 11), Цивільного процесуального кодексу України (ч. 4 ст. 10), Кодексу

адміністративного судочинства України (ч. 2 ст. 6) в частині визнання практики Європейської комісії з прав людини джерелом права (с. 98, с. 100-101, с. 185).

Позитивно оцінюючи рецензовану дисертацію Володимира Богдановича Палійчука на тему «Практика Європейського суду з прав людини як джерело земельного права України», водночас необхідно звернути увагу на деякі дискусійні положення, висновки, пропозиції або такі, які вимагають додаткової аргументації автора, а саме:

1. На с. 26 та с. 43 дисертації автор пропонує власне визначення поняття «джерело земельного права» як офіційної форми зовнішнього вираження правових норм (загальнообов'язкових правил поведінки), що регулюють суспільні відносини щодо володіння, користування, розпорядження, управління і охорони земель. Погоджуючись із необхідністю доктринального дослідження та визначення поняття «джерело земельного права» варто звернути увагу, що дисертант доволі звужено підходить до визначення поняття земельних відносин. Наприклад, у підручнику «Земельне право» за редакцією М. В. Шульги зазначається, що до предмету земельного права входять правовідносини щодо права власності на землю, відносини із охорони і відновлення земель, здійснення публічного управління у сфері земельних відносин, застосування юридичної відповідальності за земельні правопорушення та ін. На підставі узагальнення існуючих в доктрині земельного права визначень земельних відносин пропонується до їх складу включати відносини, пов'язані з використанням, охороною та відновленням земель (Див.: Земельне право: підручник. 3-тє вид., доп. і перероб.; за ред. М. В. Шульги. Харків: Юрайт, 2023. С. 7). Подібної позиції дотримується А. М. Мірошніченко, який визначає земельні відносини як відносини, що пов'язані із використанням, охороною та відтворенням землі (Див.: Мірошніченко А. М. Земельне право України: підручник. 2-ге видання, допов. і перероб. К.: Алерта; ЦУЛ, 2011. С. 15). В земельно-правовій науці є більш деталізовані визначення земельних правовідносин. Так, В. В. Носік визначає предмет земельного права як «врегульовані нормами та методами земельного, приватного, публічного права суспільні відносини, що виникають між суб'єктами у процесі здійснення права

власності на землю Українського народу, державного і самоврядного регулювання земельних відносин, виконання заходів з охорони і раціонального використання землі як основного національного багатства, захисту суб'єктивних земельних прав та законних інтересів громадян, юридичних осіб, територіальних громад, держави» (див.: Носік В. В. Право власності на землю Українського народу: монографія. К: Юрінком Інтер, 2006. С. 154). Тому автору варто було б приділити більше уваги аналізу поняття «земельні відносини» у процесі обґрунтування власного визначення поняття «джерело земельного права».

2. На с. 83-85 дисертації автор звертає увагу на відсутність офіційних перекладів багатьох рішень ЄСПЛ, що призводить до проблеми несистемного та непрофесійного перекладу судових рішень, створює ризики викривленого розуміння правової позиції. Підтримуючи вказаний підхід пошукувача, водночас варто звернути увагу на роль Платформи обміну знаннями ЄСПЛ-KS (Knowledge Sharing Platform-ECHR), українську версію якої було презентовано у 2025 році за підтримки Верховного Суду та міжнародних партнерів. ЄСПЛ-KS (ECHR-KS) – це офіційна онлайн-платформа Європейського суду з прав людини для обміну знаннями, яка забезпечує зручний доступ до аналітичних матеріалів, посібників із судової практики та рішень Суду. Ресурс є повноцінно доступним українською мовою для юристів, адвокатів, суддів та науковців.

3. Аналізуючи принцип пропорційності, який є третім елементом триступеневого тесту Європейського суду з прав людини при перевірці правомірності позбавлення права власності на землю, дисертант приходять до висновку, що вимога надання оперативної, адекватної та ефективної компенсації за експропріацію земельних ділянок як міжнародний принцип стосується лише іноземців (с. 128-129). У цьому зв'язку виникає питання, чи не порушує приписи Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод примусове вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів, що обумовлюється повномасштабною агресивною війною, яку російська федерація розв'язала проти України та Українського народу, вчиняючи злочини проти людства з порушенням норм міжнародного права. Відповідно до Закону України

«Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів» від 3 березня 2022 р. до об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів, які примусово вилучаються, віднесено зокрема нерухоме майно, що знаходяться (zareєстровано) на території України та безпосередньо або через афілійованих осіб належать Російській Федерації та її резидентам. До особливостей припинення права власності на земельні ділянки в Україні громадян російської федерації та юридичних осіб російської федерації в порядку примусового вилучення можна віднести, зокрема, те, що таке вилучення здійснюється без будь-якої компенсації їх вартості, об'єкти права власності резидентів РФ підлягають подальшому продажу у порядку, визначеному Урядом України, а кошти, отримані від цього продажу, зараховуються до Державного бюджету та спрямовуються до фонду ліквідації наслідків збройної агресії.

4. У дисертаційному дослідженні запропоновано уточнити визначення поняття «практика Європейського суду з прав людини» в Законі України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» (с. 25, с. 96-98, с. 100). Зокрема, автор пропонує під практикою ЄСПЛ розуміти як усі рішення та ухвали, що були прийняті Європейським судом з прав людини у справах проти України, так й інших держав. Водночас з метою дотримання вимог законодавчої техніки видається доцільним уточнити, які саме рішення та ухвали можуть вважатись практикою ЄСПЛ.

5. В тексті дисертації та у висновках, що виносяться на захист, автор обґрунтовує необхідність внесення змін та доповнень до Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», а також до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України, що безумовно заслуговує на підтримку. Водночас робота мала б ще більш практичне спрямування, якби дисертант підготував відповідні законопроекти та додав до дисертації як додатки.

Разом з тим, зазначені вище зауваження стосуються лише окремих положень дослідження, носять дискусійний, уточнюючий та рекомендаційний характер і не зменшують наукового та практичного значення дисертації.

Дисертація Володимира Богдановича Палійчука на тему «Практика Європейського суду з прав людини як джерело земельного права України» є самостійним, творчим, науковим дослідженням, в якому на основі аналізу доктринальних джерел та матеріалів практики отримані нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності вирішують сучасні проблеми щодо правової природи, ролі та значення практики Європейського суду з прав людини як джерела земельного права України. Проведений аналіз змісту дисертації показує, що мета і завдання цього дослідження в цілому досягнуті та виконані, висновки і пропозиції в переважній більшості є обґрунтованими та доведеними. Структура дисертаційної роботи Володимира Богдановича Палійчука і її зміст є узгодженими, дослідження характеризується єдністю змісту. Зміст дисертації відображає основні положення, висновки та пропозиції, що винесені на захист.

Оформлення дисертації відповідає вимогам, які визначені Вимогами до оформлення дисертації, затвердженими наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 р. № 40. Дисертація виконана фаховою українською мовою, текстове подання матеріалу відповідає стилю науково-дослідної літератури.

Академічна доброчесність. У дисертаційній роботі належним чином наведено посилання на джерела інформації щодо використаних тверджень, відомостей, статистичних даних тощо. Порухень академічної доброчесності в рецензованому тексті дисертації і наукових публікаціях, які висвітлюють основні результати дослідження Володимира Богдановича Палійчука, не виявлено.

Ступінь апробації та впровадження результатів дисертаційної роботи. Основні теоретичні положення, висновки та пропозиції, що містяться в дисертації, доповідалися й обговорювалися на 8 міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях. Результати дисертаційного дослідження відображені у 16 наукових працях, зокрема у 8 наукових статтях, 7 з яких опубліковані у фахових українських наукових виданнях України, включених до міжнародних

наукометричних баз даних, а 1 – у науковому виданні Visegrad Journal on Human Rights, який належить до періодичних наукових видань держав, які входять до ЄС (Словаччина), та 8 тез доповідей на науково-практичних конференціях та круглих столах. До дисертаційної роботи додано також Акт про реалізацію наукових досліджень Палійчука Володимира Богдановича, затверджений Першим проректором Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова (Додаток Б).

Результати наукового дослідження можуть бути використані: а) у нормотворчій діяльності при вдосконаленні сучасного земельного законодавства, зокрема розробленні змін і доповнень до нормативно-правових актів з врахуванням правових позицій ЄСПЛ; б) у науково-дослідницькій роботі для проведення подальших наукових розробок актуальних проблем джерел земельного права України з врахуванням юридичної природи практики Суду та правових позицій ЄСПЛ; в) у правозастосовній діяльності для уніфікації та удосконалення стандартів захисту земельних прав в Україні; г) у навчальному процесі при підготовці навчальних посібників, підручників та навчально-методичних матеріалів, а також при викладанні навчальних дисциплін «Земельне право» і відповідних спецкурсів, а також залучення студентів до науково-дослідницької роботи.

Зміст дисертаційного дослідження Володимира Богдановича Палійчука відповідає науковій спеціальності 081 «Право», за якою вона подана до захисту. Проведений аналіз дисертаційного дослідження Володимира Богдановича Палійчука свідчить, що автор набув теоретичні знання, уміння, навички та компетентності в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Загальний висновок: дисертаційне дослідження Володимира Богдановича Палійчука на тему «Практика Європейського суду з прав людини як джерело земельного права України» є комплексною, завершеною науковою працею, в якій отримані нові науково обґрунтовані теоретичні та практичні результати, що в сукупності вирішують наукову задачу, яка полягає у розробці відповідних теоретичних положень і наданні практичних пропозицій щодо правової природи практики Європейського суду з прав людини як джерела земельного права

України, що має істотне значення для української земельно-правової науки. Зазначене дисертаційне дослідження за своєю актуальністю, новизною постановки та вирішенням досліджених проблем, теоретичним рівнем і практичною корисністю, достовірністю і обґрунтованістю одержаних результатів відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 19 травня 2023 р. № 502), Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, Вимогам до оформлення дисертації, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 р. № 40, а його автор – Палійчук Володимир Богданович заслуговує на присудження йому ступеня доктора філософії у галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:

**доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри земельного та
аграрного права Навчально-
наукового інституту права
Київського національного
університету імені Тараса Шевченка**

Тетяна КОВАЛЕНКО